

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ

УДК 341.231.14

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.37>

Леся Леонідівна Гончаренко,

кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія,
кафедра юридичних дисциплін (доцент);

<https://orcid.org/0000-0002-0750-7344>,

e-mail: goncharenkosspu@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Досліджено процес формування діяльності Ради Європи з питань захисту прав і свобод людини. Проаналізовано становлення та реформування інституцій Ради Європи, що займаються питаннями захисту прав і свобод людини, а саме Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини. Розглянуто процес розроблення, обговорення, ухвалення та доповнення фундаментального правозахисного документа – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Доведено її надважливе значення в розвитку європейського прецедентного права.

Ключові слова: Рада Європи, права та свободи людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Статут Ради Європи, Європейська комісія з прав людини, Європейський суд з прав людини, додаткові протоколи до Конвенції.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Рада Європи здійснює різнопланову діяльність, що охоплює правову, економічну, соціальну, наукову та культурну сфери. Водночас її найбільші досягнення зосереджені передусім у сфері захисту прав людини та основоположних свобод. Права людини відіграють ключову роль у діяльності Ради Європи, адже повага до них є запорукою демократії, а її основною метою є збереження та розвиток демократичних цінностей.

Сьогоднішнє складне становище в нашій країні не лише не зменшує, а й загострює необхідність вивчення досвіду європейських демократій, накопиченого в Раді Європи, залучення України до досягнень європейської політичної та правової культури, а також упровадження загальновизнаних міжнародних норм у гуманітарній

сфері. Тому вкрай важливо всебічно досліджувати діяльність Ради Європи як організації, що формує новий політико-правовий вимір європейського континенту, прагне зберегти європейську самобутність в умовах глобалізації та розвивати візрцеву модель європейського суспільства.

Стан дослідження проблеми

Дослідженням діяльності Ради Європи та її правозахисного механізму займаються як вітчизняні, так і іноземні вчені. Серед українських учених варто виокремити праці таких науковців, як Д. Аббакумова, Ю. Бисага, М. Антонович, В. Мицик, В. Денисова, М. Гнатовський та ін. Чимало іноземних науковців також вивчають зазначену проблематику, зокрема А. Робертсон, Р. Харсмен, І. Батлер, Ф. Манчіні, Х. Расмуссен, А. Росас, Е. Стейн та ін. Однак переважно дослідження орієнтовані на юрисдикцію Суду Європейського Союзу, практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), взаємодію судових органів ЄС та Ради Європи. Як наслідок, питання, пов'язані з особливостями формування діяльності Ради Європи щодо захисту прав і свобод людини, фактично є мало дослідженими, а їхнє вивчення становить науковий і практичний інтерес.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження та аналіз особливостей становлення діяльності Ради Європи у сфері захисту прав і свобод людини, а також визначення її ролі в системі міжнародних правозахисних організацій. Основними завданнями дослідження є: охарактеризувати історію створення та розвитку Ради Європи як організації, що опікується питаннями прав і свобод людини; визначити і проаналізувати основні правові документи, які стали підґрунтям її діяльності у сфері захисту прав людини; дослідити механізми контролю та захисту прав людини, розроблені Радою Європи.

Наукова новизна дослідження

Комплексно досліджено та систематизовано знання про становлення правових механізмів Ради Європи у сфері захисту прав і свобод людини, визначено її роль і значення як міжнародної міжурядової організації у формуванні та реалізації правових стандартів у цій сфері, а також вдосконалено погляди на розвиток системи міжнародно-правових норм щодо захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу

Після Другої світової війни Західна Європа першою у світі створила регіональну систему, засновану на пріоритеті прав людини. Злочини війни, жорстокість нацистського режиму та його нелюдські експерименти змусили міжнародну спільноту зосередитися на захисті прав людини. Крім того, стало очевидно, що національні

механізми не здатні гарантувати ефективний захист цих прав. Отже, у післявоєнний період завдання налагодження міждержавного співробітництва у сфері правозахисту набуло особливої актуальності та нагальності.

Рада Європи – перша європейська організація, створена після Другої світової війни. Як зазначає Д. Аббакумова, «заснована в 1949 р., вона змогла побудувати один із найкращих міжнародних механізмів захисту прав людини у світі. У цьому процесі не останню роль відіграли не тільки ефективна діяльність Європейського суду з прав людини, а й злагоджене функціонування головних органів Ради Європи» [1, с. 207].

Ідеї зміцнення та збереження принципів демократії, заснованих на верховенстві закону, політичних та особистих свободах, закріплені в преамбулі Статуту Ради Європи, конкретизовані та розширені в його основному тексті. Визначаючи цілі Ради Європи та способи їх досягнення, ст. 1 Статуту наголошує на реалізації прав людини та основних свобод. Водночас у ст. 3 закріплено, що кожен член Ради Європи зобов'язаний визнавати принцип верховенства права та гарантувати всім особам, які перебувають під його юрисдикцією, користування правами людини й основними свободами, а також щиро та активно співпрацювати задля досягнення цілей організації¹.

У цьому контексті очевидно, що захист прав людини та довіра до закону не лише виражаються в загальних категоріях, а й охоплюються конкретними цілями Ради Європи. Крім того, дотримання цих принципів стало обов'язковою умовою членства в організації. Таким чином, Статут Ради Європи значно перевершив попередні міжнародні та національні договори, заклавши новий рівень правових зобов'язань у сфері захисту прав людини.

Рада Європи здійснила важливу роботу із практичного втілення задекларованих принципів. Слід зауважити, що лідери країн Європи були свідками того, наскільки складним і суперечливим було розроблення міжнародних пактів із прав людини (Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права) в межах Комісії ООН з прав людини. У зв'язку із цим перед ними постала доволі непроста дилема: продовжувати роботу над глобальним втіленням ідей, закладених у Загальній декларації прав людини, чи варто спробувати створити більш ефективну та дієву правозахисну систему в межах окремого регіону. Сумніви щодо можливості створити подібну ефективну систему були значними й цілком обґрунтованими [2, р. 8].

¹ Статут Ради Європи : від 05.05.1949 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001 (дата звернення: 14.02.2025).

Саме тому під час першої сесії Комітету міністрів Ради Європи (далі – Комітет міністрів) пункт про розгляд проєкту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція з прав людини, Конвенція) та проєкту Статуту ЄСПЛ було виключено з порядку денного майбутнього першого засідання Консультативної асамблеї. Однак чимало делегатів Консультативної асамблеї Ради Європи наполягали на підготовці спеціальної конвенції про права людини для Європи. Так, наприклад, представник Данії вважав, що Загальній декларації прав людини бракує чіткої конкретизації, оскільки вона не враховує відмінностей у рівнях цивілізаційного розвитку та формах правління держав – членів ООН.

Зовсім інша справа – обговорення цього питання виключно на західноєвропейській основі, оскільки в такому разі можна було б підготувати документ, обов'язковий з юридичної точки зору [3, с. 24].

19 серпня 1949 р. Девід Максвелл Файф (Велика Британія), Поль-Анрі Тейтжен (Франція) та Антоніо Азаро (Італія) подали до Консультативної асамблеї пропозицію, яка рекомендувала державам – членам Ради Європи, відповідно до Статуту, взяти на себе колективну відповідальність за захист прав людини та основних свобод. Для цього пропонувалося підписати конвенцію, згідно з якою кожна держава-член зобов'язувалася забезпечити недоторканність прав людини та основних свобод, закріплених у конституції, законодавстві, адміністративній практиці та чинних на момент підписання конвенції в країнах, і започаткувати діяльність нових органів – Європейської комісії з прав людини (далі – Комісія) та Європейського суду з прав людини, які слідкуватимуть за дотриманням вищезгаданої конвенції.

Через десятиліття, говорячи про той час, Поль-Анрі Тейтжен визначив цей день – 19 серпня 1949 р. – як дату, коли Європейська конвенція з прав людини стала частиною позитивного права [3, с. 25].

Таким чином, із вищезазначеного випливає, що вже перші пропозиції були далекоглядними й передбачали створення системи, яка по суті була б революційною, якщо враховувати міжнародно-правові погляди того часу. Навіть зараз низка положень того проєкту виглядає радикально. Адже навіть у наші дні, коли права людини міцно вкоренилися в міжнародному праві Європи, ЄСПЛ не має повноважень скасовувати рішення органів державної влади країн – членів Ради Європи. Тому неважко уявити, які суперечливі почуття міг викликати проєкт міжнародного договору про права людини, що передбачав потужний механізм контролю за виконанням зобов'язань. Отже, цілком зрозуміло, чому узгодження тексту Європейської конвенції з прав людини викликало гострі дебати в усіх органах Ради Європи.

У зв'язку із цим під час обговорення було вирішено, що в цих умовах можна гарантувати лише такі права та основні свободи, які на той момент уже були визначені й визнані демократичними режимами. Вони мали базуватися на правах, передбачених Загальною декларацією прав людини. У запропонований проєкт Конвенції було включено 12 прав із прямими посиланнями на статті Загальної декларації прав людини. Також передбачалося створення ЄСПЛ та Комісії, а окремим особам і державам надавалося право подавати петиції до Комісії, яка могла передавати справи до Суду¹.

Пропозицію про створення Комісії та Суду підтримали не всі країни. Однак, відкинувши аргументи про святість державного суверенітету й підтримавши ідею створення Суду, Поль-Анрі Тейтжен у своїй промові 7 вересня 1949 р. повернувся до теми порушення прав людини під час Другої світової війни. Він зазначив, що демократичні країни не стають нацистськими в один день, а свободи обмежуються поступово – спочатку в одній сфері, потім в іншій. Спершу пригнічується суспільна думка та національна свідомість, а потім з'являється фіюрер, і цей процес розвивається аж до появи крематоріїв. Поль-Анрі Тейтжен наголошував, що такий шлях може привести навіть до Бухенвальду чи Дахау. Він покладав надію на те, що ЄСПЛ, який діятиме в межах Ради Європи, разом із системою нагляду та гарантій міг би завадити таким сценаріям [2, р. 6].

Представник Італії Домінело також висловився за створення нового європейського регіонального міжнародного суду. 8 вересня 1949 р. він пояснив, чому Міжнародний суд ООН у Гаазі не підходить для цієї ролі. На його думку, цей суд не є європейським судом, оскільки не відповідає основній меті Ради Європи – створенню міжнародного юридичного органу. Подання апеляцій до суду, компетенція якого є зовнішньоевропейською, не сприятиме формуванню європейської єдності. Крім того, відповідно до Статуту ООН Міжнародний суд ООН у Гаазі приймає лише скарги, подані державами. Натомість Рада Європи має вирішувати делікатні питання – ЄСПЛ повинен надати можливість звертатися особам, які стверджують, що їхні основоположні права та свободи порушені, і представляти скаргу чи апеляцію².

Спірним також виявилось питання подання індивідуальних скарг. Однак багато делегатів, зокрема представник Великобританії

¹ Council of Europe. Collected Edition of the Travaux Preparatoires. Strasbourg, 1975. Pp. 216–218.

² Council of Europe. Collected Edition of the Travaux Preparatoires. Strasbourg, 1975. Pp. 156–158.

сер Девід Максвелл Файф, наполягали на тому, що кожна людина повинна мати право на особисте звернення¹.

Від 8 до 17 червня 1950 р. відбулася Конференція вищих посадових осіб урядів держав – членів Ради Європи, під час якої розгорнулися дебати щодо невирішених питань, що залишалися відкритими ще на попередніх етапах розроблення Конвенції.

Однак Конференції вдалося підготувати доповідь, яка містила уніфікований текст Конвенції, хоча досягти єдності в поглядах серед учасників так і не вдалося. У зв'язку із цим рішення щодо кожного спірного питання ухвалювалося більшістю голосів, причому склад цієї більшості не завжди збігався. Щодо проблеми заснування ЄСПЛ було ухвалено компромісне рішення: його повноваження щодо розгляду справ за Конвенцією стали факультативними, тобто залежали від відповідної заяви тієї чи іншої держави – учасниці Європейської конвенції з прав людини.

Після консультацій з Комісією з правових питань Консультативної асамблеї Комітет міністрів вивчив доповідь Конференції вищих посадових осіб урядів держав – членів Ради Європи на своїй сесії на початку серпня 1950 р. Саме тоді Комітетом міністрів вперше було розглянуто та схвалено пропозицію Великої Британії про те, щоб зробити право на подання петицій приватними особами так само факультативним. Прийнявши ще низку поправок, Комітет міністрів схвалив проєкт Європейської конвенції з прав людини 7 серпня 1950 р., тобто фактично з'явився той самий текст, який уряди підписали 4 листопада 1950 р., а вже 3 вересня 1953 р. Конвенція² набула чинності.

Європейська конвенція з прав людини складається з трьох розділів. Згодом до неї було підписано 16 протоколів, що доповнюють і вносять до неї зміни. Протоколи до Конвенції є самостійними договорами і накладають зобов'язання на учасників лише після ратифікації кожного з них. Завдяки ним було внесено зміни до порядку роботи функціонування Комісії та Суду і розширено перелік основних прав. Сама Конвенція містила перелік із 12 прав і свобод людини, які на той час і в тих умовах було можливо найефективніше гарантувати та дотримуватися. Таким чином, Європейській конвенції про захист прав людини відразу ж надавався характер дієвого права, а не політичної обіцянки або чергової декларації.

Європейські держави ухвалили рішення, що негайна ратифікація Конвенції після приєднання до Ради Європи має бути обов'язковою

¹ Council of Europe. Collected Edition of the Travaux Preparatoires. Strasbourg, 1975. P. 200.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.02.2025).

умовою для вступу. Тобто, як наголошує Д. Аббакумова, «це означає, що кожна держава, яка бажає приєднатися до Ради Європи, зобов'язана висловити згоду на ратифікацію Європейської конвенції з прав людини протягом короткого періоду часу» [4, с. 440].

Відповідно до усталеної практики нові члени підписують Конвенцію у день свого формального вступу до Ради Європи і потім невідкладно приступають до її ратифікації. Таким чином, повне визнання положень Конвенції стало політичною умовою для прийняття у члени Ради Європи. Як наголошує Р. Хармсен, «членство в Раді Європи та прийняття її системи захисту прав людини на практиці стали рівнозначними поняттями» [5, р. 19].

У міру потреби держави – члени Ради Європи поповнювали Конвенцію новими положеннями: додаткові протоколи № 1, 4, 6 та 7 до неї визнали нові права та свободи, доповнивши їхній перелік понад 15 новими правами і свободами.

Отже, Європейська конвенція з прав людини гарантує: право на життя (ст. 2), заборону катування (ст. 3), заборону рабства і примусової праці (ст. 4), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), право на справедливий суд (ст. 6), заборону зворотної дії кримінального законодавства (ст. 7), право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції (ст. 8), право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 9), право на свободу вираження поглядів (ст. 10), право на свободу зібрань та об'єднання (ст. 11), право на шлюб (ст. 12). Крім того, у ст. 13 гарантується право на ефективні засоби правового захисту перед національною владою, а у ст. 14 забороняються всі форми дискримінації.

Протокол № 1 додатково включив такі права, як право безперешкодно користуватися своїм майном (ст. 1), право на освіту та вільний вибір освіти (ст. 2), право на вільні вибори (ст. 3).

У Протоколі № 4 було розширено коло прав і свобод та вводилася заборона на позбавлення волі через невиконання договірного зобов'язання (ст. 1), гарантувалася свобода пересування та свобода вибору місця проживання (ст. 2), заборонялося висилання та перешкоджання в'їзду в державу її громадянина (ст. 3) та колективне висилання іноземців (ст. 4).

Відповідно до Протоколу № 6 держави-учасниці взяли на себе зобов'язання скасувати смертну кару (ст. 1). Завдяки ухваленню цього Протоколу Рада Європи домоглася відмови від застосування смертного покарання на території 40 держав-членів. 1998 р. став першим роком у Європі, коли жоден смертний вирок не був виконаний. Навіть у випадку з лідером курдів Оджаланом Рада Європи дала зрозуміти, що не підтримує винесення смертних вироків будь-кому. Рада Європи висловила впевненість у тому, що Туреччина не порушить

власної традиції, яка склалася за останні 15 років, протягом яких жоден смертний вирок не був виконаний.

Крім того, у 2002 р. Генеральний секретар Ради Європи Вальтер Швіммер засудив страту Наполеона Бізлі у США.

Від 2 до 3 травня 2001 р. у Вільнюсі під час 110-ї сесії Комітету міністрів був відкритий до підписання Протокол № 13 до Європейської конвенції з прав людини, відповідно до якого смертна кара скасовується за всіх обставин. Протокол підписали 36 країн.

Протокол № 7 надав низку гарантій іноземцям у разі їх вислання (ст. 1). Крім того, гарантувалося право на оскарження судових рішень у кримінальних справах (ст. 2), право на компенсацію в разі судової помилки (ст. 3), заборонялося повторне кримінальне переслідування (ст. 4), гарантувалася рівність прав і відповідальності подружжя (ст. 5).

Щодо структури Комісії, то вона була значно вдосконалена завдяки змінам, унесеним протоколами № 2, 3, 5, 8, 9 та 11. З їхньою допомогою вирішувалися завдання підвищення ефективності роботи контрольного механізму, створеного Конвенцією, ширшого доступу до Суду приватних осіб, послаблення політичного контролю над процесом розгляду з боку Комітету міністрів.

Протокол № 11 радикально змінив контрольний механізм Конвенції. Згідно з першим варіантом Європейської конвенції з прав людини ст. 19 приписувала створити Суд на постійній основі.

Процедура діяльності поділялася на два етапи: на першому етапі справа розглядалася Комісією, а на другому – Судом або Комітетом міністрів.

Комісія відповідала за розслідування всіх повідомлень про ймовірне порушення прав людини, що надходять як від іншої держави, так і від будь-якої особи (фізичної чи юридичної). Свою роботу Комісія розпочала з 1955 р. Її члени обиралися Комітетом міністрів та були повністю незалежними, тобто не представляли державу, від якої вони були обрані.

Процедура роботи Комісії складалася з двох етапів. На першому етапі розглядалося питання прийнятності петиції. На другому – Комісія виконувала двоїсту функцію. Насамперед вона виступала для сторін як механізм забезпечення дружнього врегулювання питання на основі поваги до прав людини. Якщо дружнього врегулювання досягти не вдавалося, Комісія складала доповідь, у якій викладала факти та думку Комісії щодо відповідності порушень Конвенції. У технічному плані такий висновок не був обов'язковим, остаточне рішення ухвалював або Комітет міністрів, або ЄСПЛ.

Щодо характеру скарг, які розглядалися Комісією, то більшість із петицій торкалися права на справедливий судовий розгляд (ст. 6

Конвенції), зокрема багато з них стосувалися тривалості судового розгляду. Наступною за кількістю скарг була ст. 5 Конвенції про законність затримання. Було так само розглянуто низку справ, пов'язаних із твердженням про застосування тортур і нелюдського поводження (ст. 3 Конвенції) та зазіханням на повагу особистого й сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Інші важливі справи стосувалися свободи вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). У статті 10 Європейської конвенції прав людини зафіксовано право на свободу слова, яке зі свого боку захищають медіа, оскільки демократія не може існувати без вільної преси. Наявність цієї свободи – один з основоположних критеріїв дотримання прав людини.

У цьому аспекті показовою стала справа, пов'язана з британською газетою The Sunday Times. Відоме своїми репортерськими розслідуваннями видання опублікувало серію статей про препарат «Талідомід», який спричинив уроджені вади у дітей. У своїх публікаціях газета вимагала виплати компенсацій постраждалим сім'ям. У зв'язку з рішенням національного Верховного суду про зупинення видання редакція подала скаргу до Страсбурга і виграла справу.

Варто зауважити, що сучасність задає нові, жорсткіші стандарти свободи медіа. Це стосується і контролю в інтернеті, і питання цензури щодо матеріалів, які містять мову ненависті та расизму, а також розмежування права на приватне життя і свободу слова. Відповіді на ці питання вже містяться в Європейській конвенції з прав людини. Так, наприклад, у ст. 10 гарантується свобода медіа, а ст. 8 передбачає право на приватне життя. Таким чином, згідно з положеннями Конвенції можна розмежувати права журналістів і права громадян на приватне життя.

Коло проблем, за якими подаються індивідуальні скарги, постійно розширюється, охоплюючи, зокрема, насильну госпіталізацію психічно хворих, військову та професійну дисципліну, телефонне прослуховування, закони про аборти, виховання та опіку над дітьми, імміграцію, депортацію та екстрадицію тощо.

Що стосується Суду, то свою діяльність він розпочав у 1958 р. та не був постійним органом. Його штаб-квартира розташовувалася у Страсбурзі, а засідання проводилися зазвичай упродовж тижня кожного місяця. Судді обиралися на дев'ятирічний термін Парламентською асамблеєю Ради Європи. Суд міг розглядати справи тільки стосовно держав, які визнали його обов'язкову юрисдикцію.

Таким чином, як вдало узагальнюють дослідники А. Денисова та В. Сірко, основоположні норми передбачають можливість подання індивідуальних скарг до ЄСПЛ. Кожна особа, яка вважає, що її права за Конвенцією порушено, може звернутися до Суду після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Крім індивідуальних

скарг, ЄСПЛ може розглядати колективні скарги, які подаються неурядовими організаціями та іншими групами осіб, що представляють інтереси жертв порушень прав людини. Рішення, ухвалені Судом, є обов'язковими для країн-членів. Держави зобов'язані виконувати його рішення та забезпечувати компенсацію жертвам порушень прав. Суд має власні процедури та правила, що регулюють його діяльність [6, с. 725].

Станом на 1998 р. на розгляд Суду було винесено близько 950 справ, що охоплювали широке коло питань: застосування тілесних покарань у школах і за вироком суду, різні форми тримання під вартою, права ув'язнених, справедливе судочинство, правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, правове положення гомосексуалів і трансгендерних осіб, заходи, пов'язані з імміграцією, депортацією та екстрадицією, прослуховування телефонів, свобода творчості тощо.

Відповідальність за виконання рішень Суду покладена на Комітет міністрів. У тому разі, якщо справа не передавалася до ЄСПЛ, Комітет міністрів (більшістю у дві третини голосів) вирішував, чи мало місце порушення Конвенції. Виявивши порушення, Комітет міністрів міг постановити, що держава повинна надати компенсацію потерпілому, розмір якої встановлювався спільно з Комісією. Як і рішення Суду, рішення Комітету міністрів були остаточними, і держави-члени повинні були вважати їх обов'язковими.

Важливою функцією Комітету міністрів був нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ. Переконавшись, що держава вжила заходів для виконання рішення Суду, Комітет міністрів ухвалював резолюцію про закриття справи.

Таким чином, можна зробити висновок, що інституційний механізм контролю за дотриманням прав і свобод людини державами – членами Ради Європи був достатньо компромісним. Замість єдиного європейського судового органу, компетентного приймати як звернення держав, так і індивідуальні петиції та виносити за ними обов'язкові рішення, держави – члени Ради Європи створили більш скромний і складний механізм. Замість єдиного суду було засновано два органи – Європейську комісію з прав людини та Європейський суд з прав людини.

Суть Конвенції становили дві факультативні умови, які формували важливі компоненти механізму реалізації: ст. 34, яка надавала право подавати індивідуальні заяви, та ст. 35, що уповноважувала Суд заслуховувати й розглядати справи, передані до нього Комісією. Визнання цих умов ще довго залишалося предметом суперечок [3, с. 32]. Однак із часом країни – члени Ради Європи одна за одною визнали ці положення. Станом на березень 1995 р. 30 держав – учасниць Європейської конвенції з прав людини визнали як право на

подання індивідуальних заяв (ст. 34), так і юрисдикцію Суду (ст. 46). Нині ратифікація Конвенції та визнання як права приватних осіб на подання індивідуальних заяв, так і обов'язковості юрисдикції ЄСПА вважаються обов'язковими умовами членства держави в Раді Європи.

Слід зазначити, що право на подання скарг належить як окремим особам, так і державам. Однак склалася така політична реальність, що заяви держав мали недружній відтінок, унаслідок чого Комісія розглянула тільки кілька таких заяв. До кінця 1990-х рр. їх було отримано всього 18. Як приклад можна навести скаргу Греції на поведінку Великої Британії на Кіпрі в 1956 р., коли він був під її адміністративним управлінням, скаргу Австрії на Італію в 1960 р. у зв'язку з перебігом процесуальних дій проти південнотирольських активістів, скаргу Ірландії на Велику Британію у 1972 р. через дії поліції та військових в Ольстері, скарги Кіпру на Туреччину у 1974–1978 рр., пов'язані з порушеннями прав людини після вторгнення Туреччини на Кіпр.

Що ж до конкретних дій у межах Комісії 50–60-ті рр. XX ст. відзначилися розвитком організаційної бази та досить скромними успіхами. За ці роки Комісія прийняла до розгляду менше ніж 60 заяв [3, с. 33]. У 1970-х рр. система досягла зрілості: кількість заяв зросла, а Суд почав формувати власне прецедентне право. У 1980-х рр. у межах Конвенції спостерігався сплеск активності. До кінця десятиліття учасниками Конвенції стали 22 із 23 країн – членів Ради Європи, і всі вони визнали право на подання індивідуальних петицій та юрисдикцію Суду. Багаторазово збільшилася кількість заяв, розглянутих Комісією, та рішень, винесених Судом. Якщо в 1980 р. було винесено вісім рішень Суду, то в 1997 р. ця цифра зросла до 156. Це привело до усвідомлення необхідності радикального реформування контрольного механізму Європейської конвенції з прав людини.

Крім того, в урядових колах і серед політичної еліти країн – учасниць Конвенції утвердилася думка, що регіональний механізм контролю за активним дотриманням прав людини є одним із найбільших досягнень Ради Європи. Завдяки цьому сформувалися політичні передумови для необхідного видозмінення. Ще однією вагомою причиною для реформування системи стало збільшення кількості та складності справ у зв'язку з ухваленням Конвенції країнами Центральної та Східної Європи.

У зв'язку із цим низка держав – членів Ради Європи вважала за можливе повернутися до питання про об'єднання Комісії та ЄСПА, надання приватним особам прямого доступу до Суду та позбавлення Комітету міністрів невласти в його повноважень.

У листопаді 1991 р. Комітет міністрів оголосив пріоритетним завданням прискорення роботи з реформування контрольного механізму,

заснованого на Конвенції. Політичне рішення з цього питання було ухвалено на першій зустрічі глав держав та урядів Ради Європи на найвищому рівні, що відбулася в жовтні 1993 р. у Відні.

У результаті було розроблено Протокол № 11 до Конвенції, який передбачав створення єдиного професійного суду замість контрольного механізму. Цей документ був відкритий для підписання 11 травня 1994 р. і набув чинності 1 листопада 1998 р. Згідно з ним установи, які не були професійними – Комісія та Суд – припинили своє існування, а у Страсбурзі було створено новий Європейський суд з прав людини на професійній основі.

Комітет міністрів зберіг за собою повноваження лише за ст. 54 (нагляд за виконанням рішень Суду). Юрисдикція нового Суду є обов'язковою і поширюється як на міждержавні скарги, так і на індивідуальні петиції. Відповідно до ст. 27 Конвенції Суд створює комітети у складі трьох суддів, палати у складі семи суддів та Велику палату у складі 17 суддів. Як і раніше, суддів обирає Парламентська асамблея Ради Європи, але вже терміном на шість років. Новий Суд набув деяких наднаціональних рис і, подолавши перехідний період, розпочав активну роботу.

Висновки

Таким чином, можна зробити висновок, що завдяки Конвенції та її контрольному механізму досягнуто значних результатів. Європейське прецедентне право дедалі глибше впливає на закони та соціальні реалії в державах-учасниках. Рішення ЄСПЛ часто стають поштовхом до внесення змін у законодавство країн – членів Ради Європи.

Як бачимо, Конвенція закріплює права людини та основоположні свободи, які забезпечують захист особи від посягань з боку третіх осіб і державної влади, дозволяють їй самостійно будувати своє життя та безперешкодно брати участь у суспільному житті, надають гарантовані законом можливості домагатися задоволення своїх особистих і громадянських інтересів та боротися проти їхнього порушення.

Конвенція створює міжнародні органи контролю за дотриманням цих прав і основних свобод державами-учасниками та наділяє їх повноваженнями ухвалювати рішення, обов'язкові для держав-членів, а також домагатися реального відновлення прав і свобод у разі їхнього порушення.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, варто наголосити, що захист прав людини є пріоритетною сферою діяльності Ради Європи з початку її існування. У цій галузі Рада Європи розробила й ухвалила низку конвенцій, які визначили її ключову роль у системі міжнародних організацій із питань захисту прав людини.

Список бібліографічних посилань: 1. Аббакумова Д. В. Створення та становлення Комітету Міністрів Ради Європи. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 206–210. 2. Robertson A. H. Human rights in Europe being an account of the European Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms signed in Rome on 4 Nov. 1950. New York, 1963. 275 p. 3. Дженіс М., Кей Р., Бреді Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Київ : АртЕк, 1997. 624 с. 4. Аббакумова Д. В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 439–446. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/106>. 5. Harmsen R. The European Convention on Human Rights after Enlargement. *The International Journal of Human Rights*. 2001. Vol. 5, No. 4. Pp. 18–43. DOI: <https://doi.org/10.1080/714003732>. 6. Денисова А. В., Сірко В. С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 724–726. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/174>.

Надійшла до редколегії 17.02.2025

Прийнята до опублікування 14.03.2025

Honcharenko L. L. Establishment of the Council of Europe's activities on the protection of human rights and freedoms

The article is devoted to the process of the establishment of the Council of Europe's activities in the field of human rights and freedoms protection. The historical context of the creation of this organisation after the Second World War is analysed, in particular, the prerequisites that led to international cooperation of European countries on this issue.

The founding of the Council of Europe in 1949, its basic principles enshrined in the Charter, as well as the stages of development of the organisation's human rights mechanism are considered. Considerable attention is paid to the adoption of the European Convention on Human Rights in 1950, its structure, fundamental rights and freedoms guaranteed by the document, as well as further amendments and additions adopted in the form of annexes. The author analyses the evolution of the human rights mechanism, including the adoption of additional protocols that expanded the list of guaranteed rights and improved the procedures for their protection.

The process of reforming the system of human rights monitoring, which culminated in the adoption of Protocol No. 11, which established the permanent European Court of Human Rights, providing it with supranational status and compulsory jurisdiction, is considered. The role of the European Court of Human Rights and the European Commission of Human Rights, their evolution and reforms, in particular the 1998 reform that led to the creation of a single permanent Court, are examined.

Particular attention is paid to the analysis of the system of control over the observance of human rights within the Council of Europe, its impact on the legal systems of member states and the development of European precedent. The study concludes that the activities of the Council of Europe have become a key element in the formation of the human rights protection

system, and the European Convention on Human Rights has established international bodies for monitoring the observance of these rights and fundamental freedoms and empowered them to make decisions binding on member States, which has made it possible to achieve real restoration of human rights and freedoms in case of their violation. It is emphasised that the activities of the Council of Europe and its human rights mechanism have contributed to improving the level of human rights protection in Europe. The European Convention on Human Rights and its mechanisms have become an effective tool for ensuring democratic standards and the rule of law in the member states of the Council of Europe.

Keywords: Council of Europe, human rights and freedoms, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Charter of the Council of Europe, European Commission of Human Rights, European Court of Justice, Additional Protocols to the Convention.

